

A gubernátori kor jellemzéséhez.

A korszakhoz, mely egy független fejdelemség romjaira építi szervezéseit, nem kereshetünk ragyogó színeket. A történész a letűnt nagyság omladékain járdalva, lelkesülés helyett, gyakran a honfi bú nyomása alatt találja magát.

Gr. Caraffa tábornok hatalmaskodása, az osztrák sereg benyomulása, I. Apaffi M. fejdelem halála, a leopoldi diploma kiadása és elfogadása – a nemzeti fejdelemségnek, Erdély önállóságának véget vetett.

II. Apaffi Mihálynak meghagyatott ugyan a kilátás arra, hogy ha nagykorú lesz, még fejdelemmé lehet; de ezt diploma által sehogy sem sikerült biztosítani. Tizennégy éves levén II. Apaffi, törvényeink értelmében, mint gyermek-fejdelem mellé, gubernátort és tanácsosokat állítottak.

Uj, merőben új korszak vette kezdetét, az ugynevezett gubernátorok kora. Visszamentünk a magyar szent korona alá, honnan másfél század előtt kiszakadtunk volt.

Visszamentünk, de mint alkotmányos nemzet mentünk vissza, mely a leopoldi hitlevélben a kiszakadás előtti s a fejedelmikor alatt hozott törvényeit egyaránt biztosította magának.

Mikor ránk nehezült a nemzeti nagy romlás Mohácsnál, melynek következtében Erdély az anyahontól, vagy ha jobban utángondolunk, az anyahon Erdélytől – külön szakadt: akkor Magyarország mint hatalmas királyság, mondhatni, mint első rangú hatalmasság ragyogott. Mikor viszont egyesültünk, Magyarország és Erdély oda voltak gyengítve, hogy nagyhatalmi állásra nem is gondolhattunk.

Mióta Erdély Magyarországtól elvált, maga Európa színe is sokat változott. Egy sereg apró köztársaság, s apró ország tűnt vala le: részint ezek romlásán országok helyett birodalmak állottak elő. Róma, Velence, Spanyolország, Törökország s más a stabilitás elvét csököniesen követő államok régi jelentőségekből kiestek: míg ellenben Franciaország XIV. La-

jos, Anglia Cromvell óta, a reformok lobogója alatt a dolgok élére veté magát; Poroszország utjában volt már az alakulásnak; Oroszország pedig a török gyengülése által óriássá kezdé magát kinőni. Mikor újra egyesültünk, Európa térképe többé nem a régi. Felette egy nagy centralisatio vonult el.

Sőt még az eszmék világában is egészen más lőn a lát-határ. XIV. Lajos fényüzése a francia nyelvet és divatot európaivá tette; a kifejlett reformatio a katolikus államok ligáját felbontá; a kormányok szerződéseiket anyagi érdekekre kezdék alapítani. A világiak hatalmas léptekkel haladó mive-lődése a klerust, a sorkatonaság behozatala a nemességet, a régi kor e két erős oszlopát, – a népeket és kormányokat egyaránt domináló helyzetéből, nagyban kezdte vala már ki-szorítani.

Minden, minden megváltozott körülettünk, egyedül a ma-gyar nemzet nagy többsége nem akart változni. Ausztria kitar-tással üzte ezredéves beolvasztó politikáját a felsőbb körökben; az exigentia még a nemzeti nyelvet is háttérbe szorítá: s a jámbor nép még mind a hajdani nemzeti dicsőségről ábrándo-zott. Ausztria finanziaínkat, katonai erőnket – az államélet ez életerejét – hatalmába kerítette: s a nagy tömeg egész ke-leti apathiával, mintegy mit sem gondolva pénztelenségével, tul a Királyhágón még mind a Mátyás kora, innen a Király-hágón még mind a vajdák vagy nemzeti fejdelmek dicső kor-szaka visszavarázsolhatásáról álmodozott. A kardot kormányok és népek kezében mindenütt a toll és a diplomatia sima nyel-vének fegyvere váltotta fel; bár a Wesselényi- és Tököly-forradalom elgyengített, folyvást Brennust játszottuk, ki érvek helyett, kardját vetette mérlegbe. A nemzetiségek felébredtek, s elleneink nemzeti büszkeségünket saját veszteségünkre egyre táplálták bennünk: innen következett, hogy a tudománynyal és sajtóval, mi a nemzeteket egyedül képes a kiirthatástól megmenteni, nem sokat törődtünk. Egész Európa közeledni kezdett egymáshoz, a nemzetek ősi szokásaikból lealkudtak, hogy egymáshoz inkább közelebb férhessenek: mi mintha ki-nai kőfalat láttunk volna magunk körül, irtóztunk minden re-form-gondolattól.

Igy mentünk mi be a XVIII. századba, mely a francia

forradalmat előidézte, mely a minden régít felforgatással fenyegető gőz és villanyossággal szövetkező XIX. századot megnyitá.

De hogy így mentünk, saját hibánk mellett, az az európai viszonyokból is fejlett; valamint fejlett az, hogy a fejedelmi kort a török bukta után bármilyen erőfeszítéssel se lehetett volna tovább fentartani.

A gubernátori kor a fejedelmi kortól igen sokban különbözik. Bár ősi alkotmányunk, ősi törvényeink megmaradtak; új formák, új elvek léptek elő, egészen más szellem nyomult előtérbe.

Konstantinápolyban az erdélyi fejdelem, mint valami hatalmasság, követet tartott, Szolymán szultán ajándékából az országnak ott saját háza volt, ¹⁾ hová mint haza szálltak embereink; a szultánok ötven-hatvan személyből álló követségeket hónapokig elvendégeltek: a gubernátori kor kezdetével a konstantinápolyi házat eladók, s bár az előleges traktátusokban követségeink ellátását kikötők, követeink vendéglőkbe szálltak, teli zsebbel kellett menniök; a követség udvari cancelláriára változott, mely a honn maradt kormányt lassanként maga hatalma alá keríté.

A kormány élén az eddigi nemzeti fejedelmek helyett, az osztrákházból született magyar királyok jelennek meg, még pedig nem választás útján, mint a fejedelmek, hanem mint Magyarország örökösödő királyai.

A fejedelmek Bécsben lakván, helytartóik a gubernátorok lettek, kiket az országgyűlés élethosszig választott, vagy is jobban mondván, candidált: candidált mondjuk, mert minden választásnál a négy bevett vallásból hármat-hármat, s így összesen 12 egyént terjesztettek fel, s azok közül az udvar tetszése szerint nevezett ki; sőt megtörtént, hogy mint gr. Kornis Zsigmondot, a consiliariusok közül nevezte ki.

A fejedelmek kiadványaikat, mint uralkodók e szóval szokták volt kezdeni: Nos. Az első gubernátor Bánfi György,

¹⁾ L. 1655 febr. 20. kolozsvári 2-ik art.

mig II. Apaffit látszott képviselni, szintén így kezdette: mig-nem ennek lemondása után, 1702. nov. 8-ról az udvar ezt betiltotta.¹⁾

A fejedelmek beérték az egyszerűbb nagyságos fejdelem, s a megszólításban kegyelmes ur czimmel: Bánfi György sem akart kevesebbet, magát az alsóbb rendekkel kegyelmes urazni, s még a tanács urakkal is nagyságoltatni kezdte. És a kegyelmes czim, mint belső titkos tanácsosi czim, melylyel gubernátoraink rendszeren meg szoktak tiszteltetni, az utolsó időkig megmaradt.

A fejedelmek udvari gyalogságot és lovasságot szoktak volt tartani: Bánfi Györgynek, illetőleg a guberniumnak a kormány 60 lovas s 60 gyalog őrséget szintén meghagyott vala. A későbbiek, legalább az utóbbiak, csak két tiszteletőrrel maradtak.

A fejedelmeknek a templomban, temetéseknél, mint a trónt akkor nevezék, „majestás”-t emeltek, a hová üljenek: Bánfi György még részesült e tiszteletben, a későbbiek részére e megkülönböztetés nem nyert ily éles kifejezést.

A fejedelmek udvartartásukat a fiscalis jóságokból és közjövödelmekből fedezték: Bánfi György már pénzfizetést is nyert, a mellett a fejedelmi jóságok jövedelmében is osztozott, valamint a tanácsosok is; gr. Kornis Jánosnak 12,000, gr. Teleki Józsefnek 14,000 frt s 800 frt szálláspénz volt illetéke.

A fejedelmek idejében a fejedelmi tanács 12 tagból állott s ezek élén állt a fejdelem: a gubernátori kormány – a kincstárnokot, cancellárt, ország tábornokát és országos elnököt ide nem számítva – csak 11 tanácsosi helyet léptetett életbe, a 12-ik volt a gubernátor, a fejdelem helyét az udvar magának tartotta fenn.²⁾

A fejedelmek korában a kormánytanácsosok csak hivatva gyültek fel tanácskozásra: már Bánfi György alatt a kormánytanács működése folytonossá tétetett; két titoknok, két laistromzó s hat irnok lón melléje állitva. Azonban 1750 előtt a consiliariusok csak is egymást felváltva tartózkodtak a székhelyen.

¹⁾ Okl. Kemény J. Diplomatar XII. 45. Bethlen M. önéletir. II. 274.

²⁾ Bethlen Mikl. önélet. II. 146. 148. Chronic. Fuchsio.-Lup.-Olt. II. 254.

A fejedelmi korban a kormánytanács működése nem lévén folytonos, székhelye Fehérvár volt ugyan, de azért másutt is gyültek össze, mint Fogaras-, Radnóth- és Görgényben, a szerint, a hol a fejedelmek mulattak: a gubernátori korban a székhelyből politikai kérdés fejlődött, ha centralizáló eszmék nyomultak előtérbe, Szeben, ha alkotmányos korszak állt be, Kolozsvár vétetett székhelyül. Bár Bánfi György alatt 1693. máj. 8-án Fejérvárt, 1695. május 5-én Kolozsvárt, 1696. jul. 24-én újra Fejérvárt rendelé az udvar székhelyül: 1702. dec. 12-én a Rákóczy mozgalmak előszelére Rabutin Szebenbe rendelte át; innen pestis miatt 1719. dec. 27-dikén Kolozsvárra jött, 1732-ben ismét Szebenbe ment vissza; 1738-ban pestis miatt Nagy-Disznódon és Medgyesen, 1739-ben Szebenben, 1740-ben ismét Medgyesen látjuk, honnan visszazállván, 1748-ban hogy N.-Szeben legyen a székhely, határozatba ment; mignem az 1790-ki országgyűléssel Kolozsvárra jött át, 1791-ben Kolozsvár állandó székhelyül rendeltetvén, itt maradt 1848-ig... Hogy mi történt ezután, nem ezen kötetre tartozik.

A fejedelmek korában a kiadványok a fejdelem neve alatt, a fejdelem, vagy a fejdelem és cancellára vagy titoknoka aláírása mellett keltek: a gubernátori kor, mindjárt kezdetben ezen előzménnyel: „Sacrae Caesarei Regiaequae Majestatis nomine”, s a gubernátor, cancellár s egy titoknok ellenjegyzésével bocsátotta s bocsátja maig is közre.

A fejedelmek korában a kormányzat, mint az önálló s legfőlebb a török sereg védnöksége alatt álló fejdelemség nevében folyt: a gubernátori korban a főkormányzók „felséges királyi” czimet vett fel, mint ilyen a „magyar király” nevében kormányzott, tehát mint Magyarország része traktáltatott; nagyfejdelemségi czime, a külöszakasztási törekvés ez egyik jelzője, Mária Theresia alatt nyomult Erdélyre.

Hosszason lehetne ez egybehasonlítást folytatni, de azt hisszük eleget mondtunk arra, hogy beláthassuk, hogy a gubernátori kor csak árnyéka lett a fényes fejedelmi kornak: hogy a Bécsbe centralizált kormány a fejedelmi kor autonómiajának fényét s nagy részt lényegét is absorbeálta.

Mindazáltal a fennebbi formák megváltozása mellett is felüdülhetett volna a haza, ha az alkotmányos élet garantiája – a törvényhozás, pénz és fegyveres erő feletti rendelkezés – ránk néző illéte nekünk meghagyatott volna.

Még akkor is a mint a gubernátori kormányserkezet formulázott, Erdély felett egy kis miniszterium állt, melynek elnöke a gubernátor, s melyben a belügyeket a cancellár, a hadügyet az országos tábornok, a pénzügyet a kincstárnok, az igazságügyet az országos elnök képviselte.

Azonban csakhamar bekövetkezett, hogy az udv. cancellária a belügyet Bécsbe huzta össze, a kincstár szervezése és igazgatása csak névleg maradt kezünkben, a nemzeti katonasággal az országos tábornokság is megszűnván, a hadügy kezünkől szintén kiesett, – s így Erdély kis miniszteriuma a fejlődmi korból ájtött szerkezetét rendre elvesztette.

A XVII. században kezdődött centralisatio sulyát nekünk is éreznünk kellett. Austria szintén központosított, Erdély sem maradhatott bántatlanul.

De nem is lehetett az máskép, mert a nemzeti fejlődmi alatt fennállott hivatalviselhetési qualificatio, a három jogos nemzethez tartozás fogalma mellé, felállítottatott a négy vallás competentiaja is: ez az egyetértés phalanxait csakhamar meg kezdé bontani, az egyéni és polgári érdem értékét veszteni kezdette. E mellett bejövén a rangfokozatok, a magyar nemesség elveszté régi hangzását, a birodalmi czimek birodalmi vágyakat idéztek elő, mi nemzeti érzelmünket, vagyonunkat, egységünket szintén darabolni kezdette.

E két pont, – a vallási comperentia előtérbe nyomulása, s a nemzet osztályokra szakadása, – a hajdani vezérelvtől, a nemzeti politikától, az alkotmányos szabadságtól mind meszszebb vetett.

Ezen tört meg Erdélynek az anyaországgali régi legitim viszonyának, a vajdai kor intézményeinek, a közös törvényhozás, közös törvény, közös kormányzatnak isménti életbe léptetése.

Ezen viszony helyreállítása küzdelmei közt végződik e korszak.

Végül jelszava lesz: unio.